

DÖYÜŞƏN PUBLİSİSTİKA, YAŞAYAN PROBLEMLƏR

Publisistika ədəbiyyatın çevik janrı olduğu üçün müəllifin şahidi olduğu hadisələrə asanlıqla güzgü tuta bilir. Yazıçı-publisist jurnalist-publisistdən bir qədər dövrün problemlərinə obrazlı münasibət bildirsə də, hər halda yazdığı, qələmə gətirdiyi hər hansı məsələni obrazın mahiyyətini bədiilik arxasında gizlətmir. Onu bütün kəskinlik ilə cəmiyyətin diqqət mərkəzinə gətirməyə üstünlük verir. Ancaq yazıcının obrazlı yanaşması həm hadisəni diqqətə çəkir, həm də bədi təsvir və ifadə vasitələrilə oxucusunun diqqətini səfərbər eləyir. Ən tünd məqamları onun yaddaşına həkk edə bilər. Mirzə Cəlil və Ömər Faiq Nemanzadə, eləcə də “Molla Nəsrəddin”çilər, Əlibəy Hüseynzadə və digər Fiyuzatçılar... XX əsrin başlanğıcında Azərbaycan ədəbiyyatına və mətbuatına publisistikanın ən nadir incilərini bəxş etdilər. Nəriman Nərimanovun, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin publisistika yaradıcılığı siyasi kəskinliyi ilə dövrü daha çox xarakterizə edirdi. Sovet dövründə Səməd Vurğunun, Cəfər Cabbarlının, Məmməd Rahimin, Rəsul Rzanın, Məmməd Səid Ordubadinin, Süleyman Rüstəmin... ədəbi-bədi publisistikası bu gün də oxucu marağındadır.

80-ci illərin sonundan başlayan hadisələr publisistikamıza yeni məzmun və mahiyyət gətirdi. Bu dövrün publisistikası sovet totalitarizminə qarşı mübarizə aparmaqla bərabər, həm də erməni təcavüzünün mahiyyətini açmağa xidmət edirdi. Bir sözlə mədəni problemlər yeni dövrün publisistikasında əsas mövzu idi.

Ədəbiyyata jurnalist-publisist kimi gələn Şəfəq Nasir yazılarında əsasən hissi emosional qalara üstünlük verməklə daha çox bədiiliyə meyl göstərirdi. Ancaq onun yazıçı-publisist kimi yanaşmasını təsdiq edən çoxlu əsərləri ilə yanaşı jurnalist-publisist kimi fəaliyyətini də diqqət mərkəzinə çəkən yazıları az deyil. Bu tipli yazılarında müşahidə etdiyi problemləri diqqət mərkəzinə çək-məklə mühitin xəstə tərəflərini ictimai düşüncənin mərkəzinə gətirməyə çalışır və bunu bütövlükdə oxucu diqqətinə çatdırır. Bir sözlə, maarifçi gözüylə yanaşma onun jurnalist-publisist mövqeyində daha aydın görünür. Onun məqsədi dağıdıcılıq yox, maarifləndirmə yolu ilə cəmiyyətin islahına çalışmaqdır. Onun belə yazılarından biri “Kitab mədəniyyəti” adlanır... Müəllif yazısında mövcud vəziyyəti, başqa sözlə kitab nəşrinin bir növ başlı-başına buraxılmasına etiraz var. Özü də kəskin etiraz. Və mənşəni olduğu kimi göstərməklə bu etiraz ziyalı narahatlığının ifadəsidir: “Hamımızı birləşdirən ümumi dərdlərimizlə yanaşı məni respublikada kitab mədəniyyətinin düşdüyü vəziyyət narahat edir. Bu gün adını çəkdiyim sahənin işi bərhad vəziyyətdədir. Bir vaxt balalarımıza “Kitab bilik mənbəyidir, kitabı sevin” fikrini necə təlqin etmişdikse, onun qüdrəti uzun zaman öz işini görmüşdü. Həmin zamanlar camaat kitab acıydı. Öyrənməyə, zənginləşməyə, kamilləşməyə maraqlıydı. Yaxşı bir kitabın üzə çıxması böyük mədəni hadisəydi. Belə kitabın adı çəkiləndə köşklər qalrırdı, artarib tapırdılar. Yüksək ədəbi yığıncaqlardan tutmuş, sinif otaqlarınacan həmin əsərin müzakirəsi keçirilirdi. Hər kəs öz ələmində onu təhlil edirdi, uzun zaman təsvir olunan hadisələrin, qəhrəmanların təsirindən ayrılı bilmirdilər. O zaman insanın daxili təmizlənməsi prosesi gedirdi. İndi görəndə ki, belə gözəl keyfiyyətlərimizi itirmişik, adamı təəssüf hissi bürüyür. Bu maraqlar birdən-birə sanki qeybə çəkildi, xalqın zövqü korlandı. Aramızda başqalarından seçilən gün-güzəran qurmaq xəstəliyi elə yayıldı ki, kitabın aşladığı nəbib hissələr də kəsərdən düşdü. Mədəni, mədəni sərəvətimiz iki-

yə uğradı. Düşünmək olar ki, bəlkə indi gərəkli, yaxşı ədəbiyyat yazılmır?” doğrudur bu qeydlərdə bir qədər əvvəlki zamanın, yəni 70-80-ci illərin idolizəsi də var. Ancaq müəllif bu idolizəsində bir mənalı deyil. O göstərir ki, sovet dövrü bütün ziddiyyətlərinə baxmayaraq bir kitaba yanaşma mədəniyyəti formalaşdırmışdı. İndi birdən-birə inqilabi proseslər bir çox mədəni problemləri arxa plana keçirmiş, formalaşmış ən yaxşı əsərlər dağıdıcı münasibətlə qarşılaşmışdır. Yeni isə hələ ki yoxdur. Şəfəq Nasirin müəllif narahatlığı 90-cı illərin birinci yarısını əhatə edir. Həmin dövr indiki yaşlı nəslin yaddaşında inflyasiyanın tüğyanı, iqtisadiyyatın böhranı ilə qalır. Sanki hər kəs gündəlik çörək pulu uğrunda mübarizəni əsas ideal kimi qəbul etmişdi. Kiməsə elə gələ bilər ki. Həmin dövrdə kitabdan, kitaba münasibət mədəniyyətdən, nəşriyyat problemlərindən danışmaq sadəcə yersizdir. Əgər insan bir tikə çörəyə möhtacdırsa, onda kitab onun üçün çox əhəmiyyətsiz görünür. Amma əslində ziyalı bilir ki, dövrün çətinliyi ucbatından kitabın arxa plana keçməsi yeni formalaşmaqda olan nəslin yaddaşında dərin iz buraxır. Həmin nəsil kitaba biganə bir ruhda böyüyür. Və gələcəkdə gənc nəslin yaddaşındakı bu zədə özünü daha bəzər fəsadlarla göstərəcəkdir. Şəfəq Nasir həmin zamanda bu məsələni diqqət mərkəzinə gətirir. İnsanlara sanki xatırladır ki, əgər ailələrimizdə sağlam övlad böyütmək istəyirikse, onun mədəni cəhətdən daha yetkin olmasına diqqət verməliyik. Mənəm sağlam gənc gələcəyin sağlam vətəndaşı olaraq cəmiyyət uğrunda mübarizə apara bilər. Şəfəq Nasir bir necə nəşriyyatın adını çəkir. “Azərənşr”, “Gənclik”, “Yazıçı”, “Maarif”, “İşiq”, və bir çox mətbəələr məhz həmin dövrün mədəni iflasının qurbanı oldu. İndi həmin nəşriyyatların və yaxud bir çox mətbəələrin adları formal olaraq qalır. Halbuki həmin nəşriyyatlar kitab nəşri sahəsində yüksək dərəcədə ixtisaslaşmış müəssisələr idi. Təəssüf ki, özəl, həvəskar mətbəə və nəşriyyatlar elə həvəskar müəlliflər və işçilərlə kitabın yüksək mədəni dəyər olduğu qənaətinə darıma- dağın elədilər. Şəfəq Nasirin ürək ağrısı ilə yazdığı bu düşüncələr elə bu gün də ağrı mahiyyətini qoruyub saxlayır: “Nəşriyyatlarda qəbul olunmuş əlyazmalara yüksək qayğı və tələblə yanaşılırdı. İdeya-bədi cəhətdən, aktuallıq və sənətkarlıq baxımından bəyənilməyən əlyazmalar redaktor rəyi ilə geri qaytarılırdı”. İndi bu ölçü və meyarlar o dərəcədə itib ki, belə bir tələblə əlinə aldığı əlyazmanı gəriyə qaytarmaq istəyən redaktora əlicibindəki pulun istiliyində olan biznes düşüncəli müəllifin istəzalı baxışları öldürücü təsir göstərir. Və çox asanlıqla daha üzüyola redaktorlar və nəşirlər tapılır ki, onlar belələrinə “Sevgi ilə” qucaq açırlar. Nəticədə orta temperatordan da aşağı bozluq mahiyyəti daşıyan kitablar ayaq açır yeriyir. Publisist isə bu mənşəni gördüyü üçün sözünü deyir.

Bütün zamanlarda publisistlərin istedadı, cəsarəti sifahi şəkildə əfkari-ümümi tərəfindən təqdir olunsada, bir çox hallarda daha səlahiyyətli tərəfindən qınaqla qarşılır. Publisistin tənqidi yanaşması əslində xəstəliyi törədən fəsad mənbələrini açır göstərsə də, bunu görməzliyə vurular tənqid olunan sahənin çatışmazlıqlarını çox vaxt ört-basdır etməyə çalışırlar. Nəticədə zərbə Vətənə deyir. Vətənin sahibi olacaq yeni nəslin ruhuna, varlığına qaranlıq bəxş edir. Müəllifin kəskin mövqeyi keçmiş diqqət mərkəzinə ona görə gətirir ki, oxucu mövcud durumu daha aydın görə bilər, onun daha aydın müqayisə imkanını olsun: “Nəşriyyatlarda yaradıcılıq və nəşr qayğıları ilə ciddi məşğul olan bi-

likli, geniş təfəkkürlü, yüksək zövqlü, ixtisaslı redaktor-nəşirlər işləyirdi. Üstəlik bu deyilənlərə yuxarıdan nəzarət edən var idi. Redaktor nəşr olunmasını məqsəduyğun bildiyi əlyazmanı əlinə alıb tanış olanda onu kitab kimi görməyi bacarırdı”. Həqiqətən də bu gün nəşriyyatımızda peşəkar redaktorla hesablaşan nəşirlər demək olar ki, yoxdur. İndi nəşirlər bir başa müəlliflərin istəyi ilə hesablaşır. Bir çox hallarda elə bu şəraitin nəticəsi olaraq dini ekstremizmi, faşizmi təbliğ edən nəşr nümunələri də bu və ya digər dərəcədə görünür. Hələ zövqü korlayan, mətbuatı və kitabı hörmətdən salan dəyərli yazıların cəmləşdiyini kitab və qəzetlərin isə sayı, hesabı yoxdur. Şəfəq xanım əvvəl nəşriyyat işçisi olub, nəşriyyat redaktoru kimi fəaliyyət göstərmişdir. Elə ona görə də nəşriyyat işinin klassik obrazlarını yada salmağı, onların adlarını diqqətə çəkməyi özünə borc bilir: “Respublikada kitab nəşr etmək sahəsində yüksək təcrübəyə, professional bacarığa yiyələnmiş nəşir və poliqrafistlər yetişmişdi. Mənim yaddaşında Adil Əfəndiyev, Əjdər Xanbəyev, Hacı Hacıyev, Ağabəy Mahmudov kimi şəxsiyyətlər qalır. Əjdər müəllim kitab nəşrinin məsuliyyətindən söz düşəndə həmişə deyirdi ki, redaktor kitabın direktorudu. Bu ədəbi məhsulun yaxşı və pis - yəni varsa, məhz redaktorun adıyla bağlıdır”. Burada mənim də şəxsən tanıdığım nəşir və redaktorların adları çəkilir. Onların fəaliyyəti sadəcə nəşirliklə bitirdi. Onlar həm də mədəni cəhətdən şəxsi keyfiyyətləri ilə nəşirlik və poliqrafiya fəaliyyətlərini tamamlayır, bütün portret obrazı olaraq özlərini təsdiq edə bilmişdilər. Poliqrafiya sahəsində bir çox yenilikləri nəşriyyata və mətbəə sahəsinə gətirmiş Şəddad Cəfərovun da adını həmin cərgədə məmnunluqla göstərmək olar. Onlar bütövlükdə kitaba ideal münasibət göstərir. Düşüncə məhsulu olan əsəri cəmiyyətin sərəvəti hesab edirdilər. Artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bəlkə də bu məsələlərə təzədən qayıtmağa ehtiyac olmazdı. Əgər Şəfəq Nasirin iyirmi beş il bundan əvvəl qaldırdığı problem öz aktuallığını saxlamasaydı. Bu gün fəaliyyət göstərən “Azərkitab” adlı bir kitab qurumu var. Bu qurumun kitab təbliğatı keçmişin ən yaxşı əsərlərini məsiri dövrün tələbləri ilə sıx bağlaya bilər.

Publisist fəaliyyətin acılığı nə qədər çox olsa da, müəllifin cəsarəti və istedadı ilə açılan, cəmiyyətə göstərilən problemin həlli istiqamətində müəyyən işlər görüldə bir məmnunluq hissi bəxş edir. Və bu da müəllifdə qürur hissi öz əməyinə hörmət hissi təlqin edir. Bəlkə də, müəllif öz fəaliyyətindən zövq ala bilməzdi. Əgər onun qaldırdığı problemlər insanları düşündürməseydi. O başqa məsələdir ki, publisistin qaldırdığı problemin həlli illər çəkə bilər. Nəriman Nərimanovun vaxtı ilə bolşevik rəhbərlərə ünvanladığı məktublarda göstərdiyi problemlər. Bu gün tariximizin ən qaranlıq səhifələrinə işıq salır. Tədqiqatçıları tarixin sirlərini daha düzgün yolla açmağa yönəldir. Eləcə də Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin mühacirət dövründə yazdığı kəskin ruhlu publisist qeydlər böyük həqiqət uğrunda mübarizənin tarixidir və xalqımızın əvəzsiz mədəni sərəvətləri sırasındadır. Bu mənada Şəfəq Nasirin publisistikası müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində və bir çox özəl efir və ekranlarda baş alıb gedən dil bərbadlığına, mədəniyyəti dağıdan şou verilişlərə əqidəli prinsiplial münasibət tələb edir. Müəllif kitabdan danışır. Kitabın problemlərindən söz açır. Amma biz onun yazılarında kəskin, açıq döyüşkən ruhdan bu günümüzün bərhad hala salınmış problemlərini də görürük: “Bu gün necə kitablar çap olunur? İndi yazanlar da, nəşr edənlər də kitab üçün gə-

rəkli olan cəhətləri, ölçü-biçini nəzərə almırlar. Kitablının əksəriyyəti bədi tərtibatından tutmuş, ideya-məzmununacan zəif, səthi, boş, çeynənmiş söz yığıncağından ibarətdir. Haqqı çatan-çatmayan, başı çıxan-çıxmayan ictimai-siyasi mövzularda kitab yazıb nəşr etdirir. Amma yəqin ki, bu gün hər kəs başını aşağı salıb özgə qayğıları ilə yaşasa, öz sahəsində bir iş görsə, respublikamızda problemlər bu qədər qalaqlanmaz. Hər kəs öz işi ilə məşğul olmaqda, bir ağaca çıxıb bütün budağı silkləyir. Qəzetin də, efirin də öz dili var. Kitabın dili başqadır. Kitab əbədi, uzunömürlü mədəni sərəvətdir. Dünən nəşriyyatlarda bu cəhətləri nəzərə alan, işləyən nəşirlər vardı. Bu gün bu qüsurları görəndə, vətənə salan yoxdur. Başqa sözlə desək, buna heç əhəmiyyət də vermirlər. Təki pul gəlsin. Qohum-əqrəbadan, dost-tanışdan sponsor tapan, yaxud özünün milyonları olan hər kəs kitab çap etdirmək eşqinə düşür. Zövqü korlayan da özümüzük, zövqü korlananda özümüzük”. Yaxşı deyir, mahiyyətə deyir ki, öz əlimizlə özümüzə qor qazırıq. İş o yerə çatıb ki, ekrandan efirdən parno ifadələr işlənilir. Əxlaq ucuzluğu təbliğ olunur. Yəni nəşr məhsullarında abırsızlıq motivi kitabdan ekrana və efirə də köçür.

Kitab xəzinəmizin ölməz nümunələri dövlət qayğısı ilə nəşr olunur. Məktəblərə və kitabxanalara pulsuz verilir. Publisist isə belə uğurlu addımları görəndə öz əməlinin çiçək açmasını da görür, onun özünün fəaliyyətini cəmiyyət üçün gərəkli hesab edir. Şəfəq Nasirin bu mühim problemlə bağlı qeydləri ritorik sualla başa çatır. Amma yenə kəskin və açıq publisist cəsarəti ilə danışır. İndi kim deyər bilər ki, Şəfəq Nasirin mövqeyi “qələmin missiyası xalqa xidmət etməkdir” prinsipinə tabe tutulmur: “Bəli, haqqında söhbət açdığımız sahənin işləri qalıb başlı-başına. Kimə necə sərf edirsə elə işləyir. Mədəniyyətin itirilməsi faciəsi bu gün bu işlə bilavasitə əlaqədar sahənin adamlarını narahat etmir”. Kütləvi informasiya vasitələrinə dəstək fondu yaradılmışdı. Şəfəq Nasirin qaldırdığı problemlər bilavasitə həmin qurumu da narahat etməli idi. Təəssüf ki, həmin qurumun təmsilçiləri uzun müddət öz fəaliyyətini şəxsi münasibətlər zəminində qurdu. Başını aşağı salıb gündəlik öz işini vicdanla yerinə yetirən, xalqın dərhlərini yazan publisistikanın klassik əsərlərini qoruyaraq dəyərli nümunələr yaranan müəlliflər beləcə kənar qaldı. Şəfəq Nasir kimiləri isə xalqın dərhləri ilə nəfəs almaqda cəmiyyətin ağrı acıları ilə birgə yaşamaqda davam etməkdədir. Müəllifin açıq mövqeyi bu həqiqətləri göstərir: “Dərd çox, başlar qarışıqdı deyər öz millətinə qənim kəsilənlərimiz gözü öz qabaqlarına çəkərək qaz vurub qazan doldurmaqla məşğuldurlar. Yəqin ki, respublikamızda illərlə qalaqlanmış problemləri düynü nəşriyyat və mətbəələri şəxsi mülkiyyətinə çevirəndən xəbər alacaqlar: əziz soydaşımız, nəşir qardaş balalarımızın milli şüurunun formalaşmasına xidmət edən hansı kitabları nəşr etmişən? Kitab mədəniyyətinin inkişafına necə kömək etmişən?” düşünmək olar ki, Şəfəq Nasirin vaxtilə yazdığı bu qeydləri yenidən gündəmə gətirməyimizdən müvafiq qurumlar müəyyən nəticələr çıxaracaq. Bəlkə kitab nəşrinə dair bir müvafiq qurum da yaradılar. Heç olmasa belə bir qurum müəllif hüquqları ilə bağlı daha ciddi işlər görər. Baş alıb gedən plaqiyatçılıq və zövqsüzlük mühiti daha ciddi nəzarət altına düşər.

Publisist döyüşçüdür. O əqidəsi və inamı ilə həqiqət uğrunda döyüşür.

Əli Rza XƏLƏFLİ
15.05.2020